

УДК 336.22

Івашків Тарас Степанович,
*кандидат економічних наук,
доцент університету,
завідувач кафедри економічної теорії
імені академіка УАН З. Маніва
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького*

Петрина Марія Юріївна, Кушлик Оксана Юріївна, Вербовська Леся Степанівна,
*кандидати економічних наук, доценти,
доценти кафедри менеджменту і адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ В СИСТЕМІ ПРЯМОГО І НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Перші роки функціонування нового Податкового кодексу засвідчили, що даний документ через значну кількість протиріч та недоопрацювань містить значні ризики для інвестиційної активності в Україні. Стаття присвячена виділенню переваг та недоліків в системі прямого і непрямого оподаткування, виявленню проблем податкової системи України, а також пошуку шляхів їх вирішення.

Ключові слова: *податкова система, прямі податки, непрямі податки, проблеми податкової системи, переваги та недоліки прямого і непрямого оподаткування.*

Постановка проблеми. Питання вдосконалення оподаткування знаходяться в центрі уваги наукової і громадської думки з отримання незалежності України. Особливо сьогодні, в пошуках шляхів виходу з економічної кризи, назріла необхідність податково-бюджетного регулювання в Україні замість проведення суто фіскальної податкової політики. Крім цього, сьогодні на державному рівні визнано гостроту проблеми оподаткування, пов'язаної з надмірністю податкового тягаря. Останній і є однією з причин фінансової нестабільності підприємств, зменшення сукупного попиту і економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чинна податкова система зазнає нищівної критики як у наукових колах, так і з боку підприємців, політичних діячів, депутатського корпусу. Однак стає дедалі очевиднішим, що ця критика багато в чому базується на емоційних, поверхневих чинниках економічної дійсності. Відсутній глибокий аналіз фінансових зв'язків в економіці, потреб держави у фінансових ресурсах для виконання нею функцій регулювання темпів і пропорцій розвитку економіки, підтримання на належному рівні суспільного добробуту, обороноздатності, систем державного управління.

Отже, нині існує необхідність всебічного дослідження питань, пов'язаних із впливом системи оподаткування на економічні процеси. Українські вчені В. Л. Андрущенко, І. В. Барановська, О. Д. Данілов, Т. І. Єфименко, А. І. Крисоватий, В. М. Мельник, І. В. Педь, І. Р. Чуй мають певні здобутки в дослідженні теоретичних і практичних аспектів оподаткування.

Постановка завдання. Віддаючи належне напрацюванням українських вчених, слід відзначити, що багато проблем оподаткування ще не знайшли однозначного трактування. Залишаються дискусійними питання щодо принципів побудови і напрямів реформування податкової системи з урахуванням особливостей трансформаційного періоду. Значні розбіжності спостерігаються у поглядах вчених-економістів на структуру податкової системи; параметри податкового навантаження на економіку; необхідність диференціації ставок податків; сферу використання податкових пільг, які породжують негативні наслідки в практиці оподаткування. При реформуванні національної податкової системи не в повній мірі враховується досвід реформування податкових систем в розвинутих і постсоціалістичних країнах. У зв'язку з розробкою в деяких постсоціалістичних країнах податкових кодексів центральною проблемою обговорення стали напрями вдосконалення оподаткування, насамперед, кількісні параметри податкових ставок, пільгове та спрощене оподаткування, загальний рівень податкового тягаря.

Актуальність зазначених проблем, їхня практична значимість і недостатня наукова розробленість визначили головною метою статті виділення переваг та недоліків в системі прямого і непрямого оподаткування, виявлення проблем податкової системи України, а також пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день існує багато недоліків при оподаткуванні підприємницької діяльності в Україні, що призводить до відтоку підприємств у тіншову сферу [2], тобто до ведення нелегальної діяльності і повному ухилянню від сплати податків, порушення податкового законодавства і зменшення суми податків, яку необхідно перерахувати до бюджету (виплата більшої частини заробітної плати «у конвертах») [7].

Серед основних чинників, котрі спонукають платників уникати сплати податків, виділяють: кількість податків та рівень податкових ставок; складність у розрахунках податкових сум; високий рівень нестабільності (постійно змінюються не лише ставки оподаткування, а й види податків); нераціональна структура оподаткування (висока частка непрямих податків, низька частка особистого прибуткового податку і високі нарахування на фонд заробітної плати); ефективність роботи податкової служби; рівень суспільної свідомості щодо необхідності сплачувати податки; рівень довіри платників до владних структур, котрі виконують функцію розподілу коштів, отриманих від податків; рівень корупції у державі [1].

У сучасних умовах економічного розвитку прямі податки є базисом податкових систем держав з розвинутою ринковою економікою, тому що вони мають значні переваги порівняно з непрямыми. Можна виділити основні з них:

- пряме оподаткування дає можливість державі впливати на економічні процеси (інвестиційну активність, накопичення капіталу, сукупне споживання, ділову активність), наприклад, податок на прибуток має порівняно невисоку питому вагу у доходах бюджету через низьку рентабельність, і існує можливість його широкого використання як важеля регулювання економіки;

- прямі податки дають можливість встановлення прямої залежності між доходами платника і його відрахуваннями в бюджет, тобто реалізується принцип справедливості, але велике значення має встановлення підходу до градування ставок. Справедливість прямого оподаткування не є автоматично діючою аксіомою, вона реалізується через шкалу;

- прями податки розподіляють податковий тягар так, що той, хто має високі доходи, платить до бюджету більше, ніж той, хто має більш низькі доходи.

Таким чином, прями податки об'єктивно більшою мірою володіють стимулюючими можливостями щодо безпосередніх товаровиробників. Їх вплив на відтворювальні процеси здійснюється безпосередньо, через зменшення чи збільшення прибутку (доходу), який залишається в розпорядженні платників податків. З точки зору макроекономіки, регулюється як інвестиційний, так і споживчий попит та пропозиція. Одночасно держава впливає на напрями використання національного доходу. Прями податки за певних умов (які не обмежуються рівнем податкової ставки) спроможні повністю знищити стимули до вдосконалення виробництва та накопичення капіталів. Натомість ефективно побудована система прямого оподаткування, що володіє необхідною гнучкістю, здатна досягти чітко поставлених цілей або, насамкінець, пом'якшити недоліки, які на даному відрізку часу важко усунути чи запобігти [5]. Об'єктивно закладені в прямих податках суттєві стимулюючі можливості пояснюють широке використання та постійне вдосконалення їх механізму в країнах, що поставили за мету досягнення високого рівня економічного розвитку на базі розширення та підвищення ефективності суспільного виробництва.

Стосовно ж недоліків, притаманних прямим податкам, то вони значною мірою пов'язані з тим, що:

- пряма форма оподаткування потребує складного механізму бухгалтерського обліку об'єкта оподаткування і стягнення податків, є труднощі з визначенням того, що належить до доходів;

- стягнення прямих податків потребує високого рівня контролю, розширення податкового апарату, оскільки мають місце приховування доходів і ухилення від оподаткування;

- прями податки пов'язані з можливістю ухилення від сплати податків через недосконалість фінансового контролю і наявність комерційної таємниці;

- пряме оподаткування потребує певного розвитку ринкових відносин, оскільки тільки в умовах реального ринку може сформуватися реальна ринкова ціна, а отже, і реальний прибуток.

Особливої уваги заслуговує прибутковий податок, який має свої переваги і недоліки. Головна його позитивна риса, це те, що він становить рівень оподаткування у пряму залежність від джерела сплати податків – доходу. А також при реалізації принципу справедливості велике значення має підхід до встановлення шкали ставок – пропорційних, прогресивних чи регресивних. Отже, справедливість прибуткового оподаткування реалізується через шкалу ставок. Але є й недоліки цього виду оподаткування. По-перше, існують труднощі, пов'язані із обліком об'єкта оподаткування. Мова йде про приховування доходів і ухилення від сплати податків. По-друге, необхідно належним чином вирішити, що саме відноситься до доходів і як ці доходи обчислюються.

Вирішення цих проблем – головна мета діяльності спеціалістів у сфері прибуткового оподаткування. Велику роль відіграє прибутковий податок у фінансовому регулюванні економіки. Це здійснюється шляхом диференціації ставок і пільгове оподаткування. Регулююча функція податків найбільш притаманна саме прибутковому податку, пов'язаному з використанням доходів юридичних і фізичних осіб. Жоден інший податок не може забезпечити такий вплив на інтереси суб'єктів розподільних відносин у суспільстві. Таким чином, незважаючи на всі труднощі, пов'язані із стягненням прибуткового податку, він використовується практично у всіх країнах світу, в тому числі і в Україні [6].

Непрямі податки відіграють значну роль у формуванні доходів держави та податковому регулюванні. Історично основним видом непрямих податків був акциз, при якому об'єктом оподаткування, як правило, виступала вартість товарів, що мали певну специфічну особливість (тютюн, алкогольні напої, лікарські автомобілі) або рівень споживання яких значно залежав від зміни цін.

Сьогодні в більшості країн у підакцизні групи товарів включені: алкогольні напої, тютюнові вироби, бензин, легкові автомобілі, коштовності, інші предмети розкоші [4]. Розвиток непрямих оподаткування призвів до появи податку з обороту (своєрідного універсального акцизу), який у деяких країнах трансформувався в податок з продажу або податок на додану вартість.

Відповідно до світової практики непрямі податки, що звичайно називаються податками на споживання, включають три основні види: податок з обороту, податок з продажу, які використовувались у практиці розвинених країн до 1950 року, а потім і податок на додану вартість (ПДВ), що замінив у багатьох країнах перші два види і сьогодні є провідним непрямим податком. У Західній Європі бюджет формується наполовину з непрямих податків. Зберігаючи переваги інших податків на споживання, ПДВ значною мірою звільнений від їх основних недоліків. Теоретично він являє собою частку (%) від вартості, що додана на кожній стадії виробництва та обігу. Залишаючись багаторазовим, ПДВ перебуває у прямій залежності від реального внеску кожної стадії у вартість кінцевого продукту, а отже, зберігає можливість держави впливати на всі стадії відтворення [8].

Загальними рисами, що виділяються фахівцями як основні і дають право на виділення цих податків в особливу групу податків на споживання, є те, що всі вони спрямовані на кінцеве споживання, несуть фіскальну навантаженість без будь-яких подальших установок щодо використання отриманих сум. Ці особливості мають суттєве значення при вирішенні питань формування податкової системи в будь-якій країні.

Непрямі податки, на відміну від прямих мають свої переваги і недоліки. Вони ефективніші в фіскальному аспекті, оскільки оподатковують споживання, яке в свою чергу є більш стабільною і негнучкою величиною, ніж прибутки. Від них важко ухилитись і досить легко контролювати їх сплату. Непрямі податки не впливають на процеси нагромадження, але вони регресивні в соціальному аспекті і здійснюють досить значний вплив на загальні процеси ціноутворення. Крім того, за допомогою специфічних акцизів можна впливати на структуру споживання. З іншого боку структура споживання у різних верств населення суттєво відрізняється, тому принцип справедливого оподаткування може бути реалізований через диференційований підхід до встановлення непрямих податків на окремі товари, роботи та послуги. Однак тут теж є певні обмеження. Встановлення більш високих податків тільки на так звані товари не першої необхідності й розкоші звужує сферу непрямих оподаткування і скорочує надходження доходів до бюджету. Навпаки, навіть невисокий рівень непрямих оподаткування товарів повсякденного попиту забезпечує державі сталі й значні доходи, бо сталим і значним у масштабах суспільства є таке споживання.

Перевагами непрямих податків є наступні:

- швидке і регулярне надходження їх до бюджету, що дає змогу фінансувати видатки бюджету;
- непрямі податки охоплюють дуже широке коло товарів і послуг народного споживання, тому є висока ймовірність того, що надходження їх буде досить повним;
- збільшення доходів держави при зростанні населення та його добробуту;

- непрямі податки здійснюють вирівнювання міжрегіонального розподілу доходів, балансують місцеві бюджети, так як споживання більш-менш рівномірне в територіальному аспекті;

- здійснення стримуючого впливу на споживання товарів, шкідливих для здоров'я і моральності населення;

- непрямі податки також справляють значний вплив і на державу, такий вплив виражається в тому, що їй вигідно збільшувати обсяг виробництва, бо чим більше обсяг реалізації, тим більше доходів надходить до бюджету.

- зручність, яка полягає у тому, що вони характеризуються близькістю до місця внесення, відсутністю втрати часу при внесенні, не мають примусового характеру, не потребують накопичення певних коштів.

Поряд з цим, не можна абстрагуватись і від тих недоліків, що привносяться в податкову систему необґрунтованим використанням непрямих податків. Головний з них, що, зрештою, послужив однією з основних причин критики з боку науковців та практиків, – це відсутність безпосередньої залежності від розміру доходів платників, регресивний характер. К. Маркс вважав податки на споживання податками на бідних, а тому гостро їх засуджував. Групи осіб з низьким рівнем доходу в якості податку в ціні споживчих товарів сплачують більшу частку свого доходу порівняно з високодохідними групами [3]. Таким чином, сплата непрямих податків стає тяжким тягарем для платників податків. Тому проблема забезпечення ефективності введення цих податків повинна враховувати величину диференціації населення за рівнем доходів та відносну частку низькооплачуваних категорій населення. Отже, в непрямому оподаткуванні, мабуть, потрібно мати широке коло оподатковуваних товарів з досить помірними ставками або взагалі єдиний універсальний акциз. Урахувати інтереси всього суспільства неможливо.

Соціальна несправедливість непрямих податків може певною мірою нейтралізуватись державою шляхом вилучення товарів першої необхідності з кола оподатковуваних. Але виникає суперечність: адже швидкість надходження податків, стабільність і рівномірність забезпечуються саме оподаткуванням товарів широкого вжитку. У сучасних умовах вплив непрямих податків на підвищення цін, крім негативності саме цього фактора, достатньо обґрунтовано вважають джерелом розвитку інфляційних тенденцій. Не менш істотним недоліком непрямих податків слід вважати обмежені можливості їх використання для стимулювання виробництва.

Висновки. Концепція економічного розвитку України передбачає європейську інтеграцію; вдосконалення податкової системи України має відбуватися у напрямку наближення до умов оподаткування в країнах ЄС. В частині прямого і непрямих оподаткування необхідними є заходи щодо уніфікації ставок податків, розширення податкової бази за рахунок доходів, які на сьогодні виведені за межі оподаткування, як-то окремі види доходів і соціальні виплати.

Список використаних джерел

1. Бегун С. В. Інформаційне забезпечення податкової статистики в Україні / С. В. Бегун // Економіка та держава. – 2009. – №11. – С. 109-112.
2. Данилова А. Д. Налоговая система Украины в условиях экономического спада / А. Д. Данилова // Економіка і держава. 2010. – №3. – С. 32-36.
3. Єсаулов Ю. В. Економічне обґрунтування податкового процесу / Ю. В. Єсаулов // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – №8. – С. 69-71.

4. Котіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід / Г. Котіна, М. Степура // Економіст. – 2010. – №5. – С. 31-35.
5. Мельник В. М. Механізм прямого оподаткування у фінансовій теорії / В. М. Мельник, Г. Л. Пенякова // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 66-77.
6. Наєнко О. Ю. Фіскальна політика як важливий інструмент у процесі стабілізації економіки / О. Ю. Наєнко // Економіка та держава. – 2010. – №2. – С. 82-84.
7. Спетура М. М. Проблеми та орієнтири бюджетно-податкової політики в сучасних умовах / М. М. Степура, Є. О. Малік // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – №3. – С. 33-35.
8. Чуй І. Р. Прямі і непрямі податки у податкових системах розвинутих країн / І. Р. Чуй // Вісник Львівського університету. Серія економічна. Вип. 43. – Львів; вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – С. 406-413.

Ивашкив Т. С., Петрина М. Ю., Кушлик О. Ю., Вербовська Л. С. Преимущества и недостатки в системе прямого и косвенного налогообложения

Первые годы функционирования нового Налогового кодекса показали, что данный документ из-за большого количества противоречий и недоработок содержит значительные риски для инвестиционной активности в Украине. Статья посвящена выделению преимуществ и недостатков в системе прямого и косвенного налогообложения, выявлению проблем налоговой системы Украины, а также поиска путей их решения.

Ключевые слова: *налоговая система, прямые налоги, косвенные налоги, проблемы налоговой системы, преимущества и недостатки прямого и косвенного налогообложения.*

Ivashkiv T. S., Petrina M. Ju., Kushlik O. U., Verbovska L. S. Advantages and disadvantages of the system of direct and indirect taxation

The early years of the new Tax Code, have shown that this document due to the large number of contradictions and flaws contains significant risks to the investment activity in Ukraine. The article is devoted to the release of the advantages and disadvantages of the system of direct and indirect taxation, identifying problems of the tax system of Ukraine, as well as finding solutions for them.

Key words: *tax system, direct taxes, indirect taxes, the problems of the tax system, the advantages and disadvantages of direct and indirect taxation.*

